

ВИВЧЕННЯ МОТИВАЦІЇ ДО НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ З РОЗЛАДАМИ СПЕКТРУ АУТИЗМУ ТА ПОРУШЕННЯМИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

Михальська Світлана Анатоліївна,
доктор психологічних наук, професор,
завідувач, професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка
ORCID ID: 0000-0001-7435-8791
Researcher ID: JZC-9127-2024

Мрачківська Тетяна Леонідівна,
вчитель-дефектолог,
Кам'янець-Подільський навчально-реабілітаційний центр
ORCID ID: 0009-0005-8673-9387

У статті висвітлюються результати проведеного вивчення мотивації до навчальної діяльності у молодших школярів з розладами спектру аутизму та порушеннями інтелектуального розвитку.

Метами дослідження були аналіз літературних джерел та опитування молодших школярів з розладами спектру аутизму та порушеннями інтелектуального розвитку. Авторами розглянуто рівні мотивації навчальної діяльності молодших школярів (високий, достатній, середній, низький).

Проведене опитування свідчить, що високий рівень мотивації до навчання у школі виявлено лише серед деяких учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. У більшості молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку виявлено середній рівень мотивації. Так, учні мають загалом позитивне ставлення до школи, але школа більше приваблює поза навчальним процесом, школу відвідують без бажання, байдуже ставлення до вчителів, не симпатизують однокласникам.

Низький рівень мотивації до навчання у школі виявлено у більшості учнів з розладами спектру аутизму та незначної кількості учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, що проявляється не сформованим / негативним ставленням до школи, небажанням відвідувати школу, негативним ставленням до вчителів, відсутністю товаришів у школі.

Встановлено, що позитивний емоційний фон у школі є характерним переважно для дітей з порушеннями інтелектуального розвитку, тоді як діти з розладами спектру аутизму частіше відчують негативні емоції та поганий настрій.

З'ясовано, що в учнів з розладами спектру аутизму переважають внутрішні позитивні мотиви, проте частіше спостерігається низький рівень мотивації та негативний емоційний фон у школі. Натомість учні з порушеннями інтелектуального розвитку демонструють вищий рівень загальної задоволеності шкільним середовищем і мають більш різноманітні форми пізнавального інтересу.

Ключові слова: мотивація навчальної діяльності; молодші школярі; розлади спектру аутизму; порушення інтелектуального розвитку; учні.

Mykhalska Svitlana, Mrachkovska Tetiana. Study of learning motivation in younger school students with autism spectrum disorders and intellectual disabilities

The article presents the results of a study on learning motivation in younger schoolchildren with autism spectrum disorders and intellectual disabilities.

The research methods included a review of literature sources and a survey of younger schoolchildren with autism spectrum disorders and intellectual disabilities. The authors examined levels of learning motivation among younger pupils (high, sufficient, mediocre, low).

The survey revealed that a high level of motivation for school learning was found only in some pupils with intellectual disabilities. Most younger schoolchildren with intellectual disabilities demonstrated a medium level of motivation. These pupils generally have a positive attitude toward school, but they are more attracted to non-academic aspects of school life. They attend school without enthusiasm, show indifference toward teachers, and do not form close bonds with classmates.

A low level of motivation to study at school was found in the majority of students with autism spectrum disorders and a small number of students with intellectual disabilities, which is manifested by an unformed / negative attitude towards school, reluctance to attend school, a negative attitude towards teachers, and the absence of friends at school.

It was found that a positive emotional atmosphere at school is more typical for children with intellectual disabilities, whereas children with autism spectrum disorders more frequently experience negative emotions and poor mood.

The study also revealed that pupils with autism spectrum disorders tend to have internal positive motives. However, they often display low motivation and a negative emotional background in the school environment. In contrast, pupils with intellectual disabilities demonstrate a higher level of general satisfaction with the school setting and show more diverse forms of cognitive interest.

Key words: motivation of educational activity; younger schoolchildren; autism spectrum disorders; intellectual disabilities; students.

Вступ. На сьогодні важливим питанням є вивчення становлення мотиваційної сфери у школярів. Зокрема, мотиви учіння у молодшому шкільному віці вивчали Л. Божович, О. Гнатюк, О. Гузенко, Ю. Приходько та ін. Особливості мотиваційної сфери у дітей з порушеннями інтелектуального розвитку представлено у публікаціях Т. Докучиної, І. Матвійчук, М. Матвєєвої, В. Синьова, О. Хохліної та ін. Проблема мотивації учіння у дітей з розладами спектру аутизму не достатньо розкрита, її у своїх працях висвітлювали Л.Дробіт, К. Островська та ін. [1–6].

Метою нашого дослідження є вивчення мотивації до навчальної діяльності у молодших школярів з розладами спектру аутизму та порушеннями інтелектуального розвитку.

Матеріали та методи. Для вивчення мотивації до навчальної діяльності у молодших школярів з розладами спектру аутизму та порушеннями інтелектуального розвитку ми використали наступні методики: «Виявлення мотивації учіння», «Методика визначення мотивації школяра до навчання в школі»; «Мої думки». Для обробки результатів дослідження здійснили кількісний та якісний аналіз.

Ми виокремили чотири рівні мотивації навчальної діяльності молодших школярів:

1) високий (показники: сформоване позитивне ставлення до школи і до себе, як до школяра, учні з радістю йдуть до школи, в них є багато друзів у школі, вони симпатизують однокласникам, спостерігається позитивне ставлення до вчителів, притаманний високий рівень пізнавальної активності);

2) достатній (показники: ставлення до себе як до школяра практично сформоване, учні з радістю йдуть до школи, спостерігається швидше позитивне ставлення до вчителів та школи, є друзі у школі, вони симпатизують однокласникам);

3) середній (показники: позитивне ставлення до школи, але школа більше приваблює поза навчальним процесом, учні до школи йдуть без бажання, байдуже ставлення до вчителів, мають одного товариша у школі, не симпатизують однокласникам);

4) низький (показники: ставлення до себе як до школяра не сформоване, або негативне ставлення до школи, учні до школи не хочуть йти, спостерігається негативне ставлення до вчителів, товаришів у школі немає, не симпатизують однокласникам).

В опитуванні взяли участь 14 учнів з розладами спектру аутизму та 14 учнів з інтелектуальними порушеннями. Опитування проводилось на базі Кам'янець-Подільського навчально-реабілітаційного центру Хмельницької обласної ради.

Результати дослідження. Після проведення діагностичної методики «Виявлення мотивації учіння» нами було встановлено, що у 78,57% молодших школярів з розладами спектру аутизму та у 42,85% опитаних молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку переважають внутрішні позитивні мотиви учіння. Якщо виділяти зовнішні позитивні мотиви учіння, то вони виявлені у всіх школярів з порушеннями

інтелектуального розвитку і лише в 57,14% молодших школярів з розладами спектру аутизму.

Якщо говорити про зовнішню негативну мотивацію учіння, то вона більш характерна для молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку (зустрічається у 78,57% учнів). Серед молодших школярів з розладами спектру аутизму зовнішня негативна мотивація учіння спостерігається у 35,71% опитаних. Отримані результати є значними і негативними, що потребуватиме проведення додаткової корекційної роботи з метою формування позитивної зовнішньої мотивації учіння.

Соціальна значущість учіння притаманна однаково молодшим школярам, як з розладами спектру аутизму, так і учням з порушеннями інтелектуального розвитку. Вона спостерігається приблизно у п'ятій частині опитаних. Тому, педагогам під час навчання необхідно створювати умови і підбирати такі завдання для учнів, щоб отриманні знання вони могли застосовувати в різних практичних ситуаціях під час свого повсякденного життя.

Якщо говорити про мотивацію престижу навчання, то вона більш характерна для учнів з порушеннями інтелектуального розвитку (виявлена у 64,28%). Серед молодших школярів з розладами спектру аутизму вона спостерігається у 57,14%.

Визначаючи, серед молодших школярів з розладами спектру аутизму, вид навчальної діяльності, що приносить їм задоволення та який краще виходить, ми зафіксували такі відповіді: «фізичні вправи», «ліпити, малювати», «рахувати, ліпити, малювати» тощо.

Аналогічне опитування молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку показало більше різноманітних відповідей, зокрема наступні варіанти: «рахувати, читати», «рахувати, фізичні вправи», «додавати, віднімати, писати, фізичні вправи», «рахувати, додавати, читати, малювати», «додавати, читати, малювати, робити фізичні вправи» тощо.

Отже, порівнюючи результати виявлення мотивації учіння молодших школярів з розладами спектру аутизму та молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку нами було встановлено, що найменш значущою серед молодших школярів зазначених категорій однаково виявилась соціальна значущість учіння (притаманна лише 21,42% досліджуваних). В той час, як найбільш значимі мотиви учіння суттєво відрізняються. Так, серед молодших школярів з розладами спектру аутизму найзначимішими є внутрішні позитивні мотиви учіння (виявлено у 78,57% досліджуваних), а в усіх молодших школярів з інтелектуальними порушеннями на першому місці знаходяться зовнішні позитивні мотиви учіння.

Провівши «Методику визначення мотивації школяра до навчання в школі» і проаналізувавши відповіді учнів ми встановили, що значній кількості учнів з порушеннями інтелектуального розвитку (78,57%) подобається в школі, в той час серед молодших школярів з розладами спектру аутизму таке ставлення виявлено лише в 42,85% опитаних. Це пояснюється тим, що перебування у людних місцях, де багато людей і досить шумно є не дуже комфортним для дітей з розладами спектру аутизму.

Лише 21,42% учнів з розладами спектру аутизму вранці з радістю йдуть до школи, решта бажає залишитись дома. Серед учнів з порушеннями інтелектуального розвитку бажання зранку йти до школи спостерігається частіше і виявлено у 57,14% опитаних.

Жоден учень не виявив бажання мати іншого вчителя. Можливо це пов'язано із тим, що учні з розладами спектру аутизму довго звикають до нових осіб у їхньому житті, для них адаптація триває довгий період, а так як вони вже звикли до вчителя, то зміна на іншого знову вимагатиме пристосування і звикання до нового вчителя, його манери і характеру.

Запитуючи про друзів, ми виявили, що 42,85% молодших школярів з розладами спектру аутизму та 57,14% молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку мають друзів в своєму класі. Варто відзначити, що досить незначна кількість учнів розповідають про школу дома та друзям.

Водночас симпатизують однокласникам 64,28% молодших школярів з розладами спектру аутизму та 78,57% молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку.

Узагальнюючи результати проведеного опитування, можна зробити висновок, що лише 21,42% молодших школярів із розладами спектру аутизму мають позитивне ставлення до школи, при цьому їх здебільшого приваблюють не навчальні, а позанавчальні аспекти шкільного життя. У 57,14% учнів цього віку не сформоване уявлення про себе як про школяра. Варто також зауважити, що у 21,42% дітей виявлено негативне ставлення до школи, що, ймовірно, пов'язано з гучною атмосферою, великою кількістю людей (учителів, однокласників), а також із труднощами, які вони відчують під час навчання.

Порівнюючи результати опитування учнів з розладами спектру аутизму з результатами отриманими після опитування молодших школярів із порушеннями інтелектуального розвитку слід відзначити, що позитивне ставлення до школи спостерігається в більшій кількості учнів, а саме в 57,14% опитаних учнів. Варто зазначити, що негативного ставлення нами не було виявлено. На відміну від молодших школярів із розладами спектру аутизму в 21,42% молодших школярів із порушеннями інтелектуального розвитку сформоване ставлення до себе як до школяра.

Після проведення методики «Мої думки» нами було з'ясовано, що більшість молодших школярів з розладами спектру аутизму не знають, що їх найбільше приваблює в школі. На прохання продовжити речення «Мене приваблює в школі» лише декілька учнів зазначили, що «Можна гратися», «Що можна їсти».

У молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку були більш різноманітні відповіді. Вони, зокрема зазначали таке: «вчитися», «можна гратися», «спілкування з друзями», «конкурси, змагання».

Відповідаючи на питання «Навіщо потрібно ходити в школу?» половина молодших школярів з розладами спектру аутизму не змогли дати чіткої відповіді, тоді як

інша частина опитаних вказала, що відвідують школу тому, що «мама відправляє».

Молодші школярі з порушеннями інтелектуального розвитку потребу ходити до школи описують таким чином: «щоб я був розумним», «щоб вчитися», «щоб піти на роботу», «щоб вміти читати».

Щодо улюблених предметів, молодші школярі з розладами спектру аутизму виокремлювали малювання, працю, математику, або ж взагалі не виділяли жодного. Свої уподобання учні з розладами спектру аутизму пояснювали наступним чином: «Бо люблю», «Люблю додавати».

Учні з порушеннями інтелектуального розвитку виділяючи улюблений предмет давали наступні відповіді з поясненням:

- «математика, щоб гроші рахувати»,
- «українська мова, бо я знаю всі букви»,
- «українська мова, бо я українець і треба не говорити московською мовою»,
- «читання, бо не треба писати»,
- «математика, люблю додавати».

Найскладнішими предметами для молодших школярів з розладами спектру аутизму є: математика («Бо не знаю»), читання («Бо не вмію читати»), українська мова («Бо не люблю»).

Для молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку найскладнішими предметами виявились: математика («Бо важко», «Бо там є задачі», «Бо там задачі дурні»), музика («Не люблю співати»), українська мова («Бо не подобається»).

Під час вивчення емоційного стану та настрою молодших школярів в школі нами були отримані наступні результати: у 57,14% молодших школярів з розладами спектру аутизму в школі переважає поганий настрій, у 21,42% – плаксивий і у 21,42% мінливий, дратівливий.

Натомість серед молодших школярів із порушеннями інтелектуального розвитку 78,57% демонструють переважно хороший настрій, а 21,42% – нормальний.

Відповідаючи на питання «Чим ти займаєшся в школі?» молодші школярі з розладами спектру аутизму зазначили наступне: «вчуся», «не знаю», «ліплю монстрів», «граюся», «їм, граюся».

Серед молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку зустрічались такі відповіді: «граю у шахи, вчуся», «граюся, дурію, вчуся, їм», «допомагаю однокласникам, розповідаю історії», «вчуся», «займаюсь, граюсь».

Це вказує на те, що обізнаність щодо цінності шкільного навчання сформована лише в невеликій частині учнів з порушеннями інтелектуального розвитку. Для більшості опитаних молодших школярів із обох груп головною приваблівістю школи є можливість гратися. Щодо предметних уподобань, учні переважно відзначали математику й українську мову як улюблені, хоча водночас ці дисципліни сприймалися ними як найскладніші.

Звертає на себе увагу, що позитивний емоційний фон у школі є характерним переважно для дітей з пору-

шеннями інтелектуального розвитку, тоді як діти з розладами спектру аутизму частіше відчують негативні емоції та поганий настрій.

Узагальнюючи дані експериментального дослідження, проведеного з використанням відповідних методик, було визначено рівні навчальної мотивації серед опитаних учнів.

Отже, високий рівень мотивації до навчання у школі виявлено лише серед учнів з порушеннями інтелектуального розвитку (21,42%), середній рівень мотивації до навчання у школі спостерігається у 21,42% опитаних молодших школярів з розладами спектру аутизму та 57,16% опитаних молодших школярів з порушеннями інтелектуального розвитку. Так, учні мають позитивне ставлення до школи, але школа більше приваблює поза навчальним процесом, учні до школи йдуть без бажання, байдуже ставлення до вчителів, мають одного товариша у школі, не симпатизують однокласникам.

Низький рівень мотивації до навчання у школі виявлено у 78,58% учнів з розладами спектру аутизму та 21,42% учнів з порушеннями інтелектуального розвитку, що проявляється наступним чином: ставлення до себе як до школяра не сформоване, або негативне ставлення до школи, учні до школи не хочуть йти, спосте-

рігається негативне ставлення до вчителів, товаришів у школі немає, не симпатизують однокласникам.

Висновки. Узагальнюючи результати проведеного дослідження, можна зробити висновок, що мотивація до навчання у молодших школярів з розладами спектру аутизму та учнів з порушеннями інтелектуального розвитку має різні джерела, рівень сформованості та емоційне підґрунтя. В учнів з розладами спектру аутизму переважають внутрішні позитивні мотиви, проте частіше спостерігається низький рівень мотивації та негативний емоційний фон у школі. Натомість учні з порушеннями інтелектуального розвитку демонструють вищий рівень загальної задоволеності шкільним середовищем і більш різноманітні форми пізнавального інтересу. Соціальна значущість навчання для обох груп залишається на низькому рівні, що потребує цілеспрямованої педагогічної роботи. Отримані результати свідчать про необхідність адаптації навчального процесу з урахуванням індивідуальних потреб і мотиваційних особливостей учнів.

Перспективами наукових досліджень вбачаємо у вивченні ролі педагогів та батьків у розвитку мотивації навчальної діяльності учнів з розладами спектру аутизму та порушеннями інтелектуального розвитку.

Література:

1. Гузенко О. А. Формування мотивації навчання молодших школярів в умовах особистісно орієнтованої освіти: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.09 / Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2002. 25 с.
2. Докучина Т.О. Формування мотивації досягнення успіху в учнів з інтелектуальними порушеннями як чинника соціальної компетентності. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 55. Том 1. С. 87–90.
3. Дробіт Л. Р. Особливості мотивації учіння у дітей з розладами аутистичного спектру. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії у галузі 05- соціальні та поведінкові науки за спеціальністю 053 – Психологія. Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, 2021. 315 с.
4. Матвійчук І.І. Особливості мотивації учнів з інтелектуальними порушеннями до вивчення географії. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*. 2020. Вип.15. С. 155–165.
5. Михальська С., Миронова С., Докучина Т., Буйняк М. Роль корекційного педагога у формуванні мотивації до навчальної діяльності учнів з інтелектуальною недостатністю. *Pedagogika-Pedagogy*. 2023. Том 95. Номер 6. С. 740–748.
6. Островська К., Островський І., Дробіт Л. Мотивація учіння дітей з розладами спектру аутизму. *Психологічний часопис*. 2020. Вип. 6. № 4. С. 185–194.

References:

1. Huzenko, O. A. (2002). Formuvannya motyvatsiyi navchannya molodshykh shkolyariv v umovakh osobystisno ori-yentovanoyi osvity: avtoref. dys. kand. ped. nauk [Formation of learning motivation of younger schoolchildren in the conditions of personally oriented education: autoref. thesis Ph.D. ped. Sciences]. Kyiv: Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. 25 s. [in Ukrainian].
2. Dokuchyna, T. O. (2023). Formuvannya motyvatsiyi dosyahnennya uspiyku v uchniv z intelektual'nymy porushen-nyamy yak chynnyka sotsial'noyi kompetentnosti [Formation of motivation to achieve success in students with intellec-tual disabilities as a factor of social competence]. *Innovatsiyna pedahohika – Innovative Pedagogy*. Issue 55. Volume 1. pp. 87–90 [in Ukrainian].
3. Drobit, L. R. (2021). Osoblyvosti motyvatsiyi uchinnya u ditey z rozladamy autystychnoho spektru. Dysertatsiya na zdobuttya naukovooho stupenya doktora filosofiyi u haluzi 05 – sotsial'ni ta povedinkovi nauky za spetsial'nisty 053 – Psykholohiya [Peculiarities of learning motivation in children with autism spectrum disorders. Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy in the field 05 – social and behavioral sciences, specialty 053 – Psychology]. Lviv: Ivan Franko National University. 315 s. [in Ukrainian].
4. Matviichuk, I.I. (2020). Osoblyvosti motyvatsiyi uchniv z intelektual'nymy porushennyamy do vyvchennya heohrafiyi [Peculiarities of motivating pupils with intellectual disorders to learning geography]. *Aktual'ni pytannya korektsiynoyi osvity (pedahohichni nauky) – Current issues of correctional education (pedagogical sciences)*. Volume 55. pp. 155–165 [in Ukrainian].
5. Mykhalska, S., Myronova, S., Dokuchyna, T., Buinyak, M. (2023). Rol' korektsiynoho pedahoha u formuvanni motyvatsiyi do navchal'noyi diyal'nosti uchniv z intelektual'noyu nedostatnistyu [The role of the special teacher in the formation of motivation for educational activities of students with intellectual disabilities]. *Pedagogika-Pedagogy*. Volume 95, Number 6, pp. 740-748 [in English].
6. Ostrovska, K., Ostrovskii, I., & Drobit, L. (2020). Motyvatsiya uchinnya ditey z rozladamy spektru autyzmu [Motivation to learning of children with autism spectrum disorders]. *Psychological Journal – Psychological journal*. Volume 6(4). pp. 185–194. [in Ukrainian].-